

การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ของประเทศไทย

MURAL PAINTING IN CHANTHABURI PROVINCE OF THAILAND

หทัยกนก กวีกิจสุภักดิ์* HATAIKANOK KAWEEKIJSUPAK*
จิรวารรณ แสงเพ็ชร** JEERAWAN SANGPETH**

บทคัดย่อ

การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี เป็นการวิจัยเชิงสำรวจและศึกษา เพื่อค้นหารูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังในท้องถิ่นนี้ นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาเปรียบเทียบกับภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดตราด ผลการศึกษาพบว่า จิตรกรรมฝาผนังมีเนื้อหาการเขียนภาพแตกต่างกันไป ส่วนใหญ่เขียนเรื่องพุทธประวัติและทศชาติชาดก สามารถแบ่งรูปแบบและลักษณะสำคัญได้ 2 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบช่างหลวงที่พบในแหล่งศึกษาซึ่งตั้งอยู่ในเขตเมือง และ 2) รูปแบบช่างท้องถิ่นที่พบในแหล่งศึกษาซึ่งตั้งอยู่นอกเขตเมือง โดยรูปแบบจิตรกรรมฝาผนังแบบช่างหลวง มีวิธีการเขียนสีบดตามแบบแผนดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของรูปแบบในเขตเมือง กล่าวคือ เป็นจิตรกรรมฝาผนังที่มีลักษณะคล้ายกับแบบยุคทองสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นหลักฐานที่มีคุณค่า ในขณะที่รูปแบบจิตรกรรมฝาผนังแบบช่างท้องถิ่น จะมีลักษณะเฉพาะของตัวเองที่สะท้อนเรื่องราวในชุมชน สังคม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตได้อย่างน่าสนใจ จนเกิดเป็นอัตลักษณ์ในงานจิตรกรรม โดยมีภูมิหลังของจังหวัดจันทบุรีเป็นเค้าโครง

คำสำคัญ : จิตรกรรมฝาผนัง/ จันทบุรีและตราด/ ช่างพื้นบ้าน/ อัตลักษณ์ในงานจิตรกรรม

*นิสิตระดับปริญญาโทบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, hataikanok038@gmail.com.

*Master student of Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, hataikanok038@gmail.com.

**รองศาสตราจารย์ ดร., คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, sangpetch.j@gmail.com.

**Associate Professor Dr., Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, sangpetch.j@gmail.com.

ABSTRACT

The study of murals in Chanthaburi province is a survey research and study to find patterns of murals in this area. In addition, the study also compares the murals in Trat province. The study found that the frescoes have different picture writing content, most of which are written about the history of Buddha and the Jataka Jataka. There are 2 main forms of the pattern: 1) Royal craftsmanship found in the study area located in the urban area) and 2) the local technician model found in the study area located outside the city area by the mural pattern Chang Luang has a method of writing succession according to the traditional pattern that has been passed down to show the evolution of the pattern in the urban area, that is, the murals that resemble the golden age of Rattanakos period Which is a valuable evidence, while the local art mural pattern will have its own unique characteristics that reflect the story in the community, society, history and way of life so interesting that it became an identity in the painting work The background of Chanthaburi province is the layout.

Keywords: Mural Painting/ Chanthaburi and Trat/ Folk technician/ Painting identity

บทนำ

เมืองจันทบุรี เป็นเมืองชายฝั่งทะเลในภาคตะวันออกตอนล่างของประเทศไทย ก่อตั้งโดย ชนชาติ “ชอง” บางตำนานก็ว่า สร้างโดยชนชาติ “ขอม” มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 1,000 ปี ตั้งแต่สมัยขอมโบราณสืบมา จนถึงสมัยเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปีพ.ศ. 2310 ในเหตุการณ์นั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรวบรวมไพร่พลจากหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกตอนล่าง เพื่อทำสงครามกู้เอกราชจากพม่า¹ ครั้นต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างค่ายเนินวง เนื่องจากบริเวณนี้เป็นที่สูง มีชัยภูมิเหมาะกับการเป็นที่มั่นในการป้องกันการรุกรานของพม่าที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองจันทบุรี ต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จออกประพาสหัวเมืองฝั่งตะวันออก รวมถึงเมืองจันทบุรีหลายครั้ง ทำให้ราษฎรได้มีโอกาสเข้าเฝ้าและชื่นชมพระบารมีของสองพระองค์อยู่เสมอ จากชัยภูมิและการเสด็จประพาสบ่อยครั้ง จึงอาจจะกล่าวได้ว่า เมืองจันทบุรีเป็นเมืองหน้าด่านในทิศบูรพา ขณะเดียวกันในปีพ.ศ. 2436 ฝรั่งเศสได้เข้ายึดเมืองจันทบุรีไว้ 11 ปี เนื่องจากมีข้อพิพาทกับประเทศไทยเรื่องดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง จนผู้นำสมัยนั้นต้องยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส เพื่อแลกเมืองจันทบุรีกลับคืนมา ครั้นได้รับเอกราชแล้ว คณะผู้ปกครองเมืองจันทบุรีได้เริ่มจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นมณฑลเทศาภิบาล จัดตั้งมณฑลจันทบุรี โดยมีเมืองจันทบุรีระยอง และตราด อยู่ในเขตการปกครองจนถึงปี พ.ศ. 2476 ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย จึงยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาลและได้จัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ โดยแบ่งออกเป็นจังหวัดและอำเภอ เมืองจันทบุรีจึงมีฐานะเป็นจังหวัด และเป็นเมืองชายฝั่งทะเลในภาคตะวันออกที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และความเจริญทางศิลปวัฒนธรรม ทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์สืบเนื่องและพัฒนามาถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเมืองจันทบุรีเป็นเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกอยู่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานครอันเป็นศูนย์กลางของงานศิลปวัฒนธรรมประมาณ 245 กิโลเมตร ทำให้ภาพจิตรกรรมของเมืองจันทบุรีปรากฏลักษณะเป็นแบบท้องถิ่นอยู่มาก แต่ก็มีบางส่วนที่ได้รับอิทธิพลรูปแบบงานจิตรกรรมฝาผนังจากกรุงเทพมหานคร ผสมผสานเกิดเป็นรูปแบบงานจิตรกรรมฝาผนังของจังหวัดจันทบุรีที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว²

โดยทั่วไปงานจิตรกรรมถือเป็นศิลปกรรมที่สะท้อนถึงศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ และมรดกทางสุนทรียศาสตร์ได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่มีความสำคัญ และอาจเป็นประเด็นนำไปสู่ความรู้อื่น ๆ ทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานั้น ๆ ได้ ที่จะสามารถศึกษาเรื่องราวในอดีตจากภาพจิตรกรรมฝาผนังได้ ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิต วัฒนธรรม ชชาติพันธุ์ต่าง ๆ ความสำคัญของเมืองท่าชายฝั่งทะเล รวมไปถึงศูนย์กลางการค้าขายและเส้นทางคมนาคม ดังนั้น ภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นหนึ่งในแหล่งบันทึกข้อมูลและองค์ความรู้ในอดีตที่ชัดเจนที่สุดในการศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง

การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรีในครั้งนี้ ได้มีผู้ที่ดำเนินการวิจัยและศึกษาจิตรกรรมฝาผนังริมฝั่งทะเลภาคตะวันออกมาก่อน โดยการวิจัยจะสำรวจภาคสนาม และศึกษาค้นคว้าองค์รวมทางด้านรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดชลบุรี (บางส่วน) ระยอง จันทบุรี และตราด ในหัวข้อการวิจัยเรื่อง “พหุลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังริมฝั่งทะเลภาคตะวันออกของไทย” โดยนายสุชาติ เกาทอง และคณะ เป็นผู้ดำเนินการวิจัยในปี พ.ศ. 2545 ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็น

1. หลวงบุรุษประชาภิรมย์, “นิราศจันทบุรี-กรุงเทพ,” ใน *ชุมนุมเรื่องจันทบุรี อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางวรรณ จันทวิมล ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2514), 88.

2. อุกฤษ เวชชาชีวะ, *พระราชชนิพนธ์เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี พิมพ์แจกในการทอดกฐิน ณ วัดจันทนารามและวัดไผ่ล้อมจันทบุรี* (พระนคร : กรมศิลปากร, 2482), 5.

แนวทางในการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ เพื่อให้เห็นภาพรวมทางด้านศิลปวัฒนธรรมและศิลปกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา (Goals and Objectives)

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของแหล่งศึกษา โดยผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง
2. เพื่อศึกษาเนื้อหาและการนำเสนอของภาพจิตรกรรมฝาผนัง
3. เพื่อศึกษาลักษณะและองค์ประกอบการจัดวางตำแหน่งของภาพจิตรกรรมฝาผนัง
4. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของผู้คน รวมไปถึงศิลปวัฒนธรรมที่พบภายในภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ขอบเขตของการศึกษา (Scope or delimitation of the study)

การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรีของประเทศไทย ได้กำหนดขอบเขตงานวิจัยให้ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดจันทบุรี โดยมีแหล่งศึกษาจำนวน 9 แห่ง (ในพื้นที่ 4 อำเภอ 9 ตำบล) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ระหว่างปี พ.ศ. 2394 – 2468 นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พบในเขตพื้นที่จังหวัดตราดในแหล่งศึกษาอีก 2 แห่ง (ในพื้นที่ 1 อำเภอ 2 ตำบล) รวมแหล่งศึกษาทั้งหมด 11 แห่ง เพื่อนำมาศึกษาและเปรียบเทียบรูปแบบงานจิตรกรรมฝาผนัง ดังต่อไปนี้

1. อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี
 - วัดไผ่ล้อม ตำบลจันทนิมิต (พระอารามหลวง)
 - วัดเนินสูง ตำบลคลองนารายณ์ (วัดท้องถิ่น)
 - วัดเขาน้อย ตำบลคมบาง (วัดท้องถิ่น)
 - วัดพลับ ตำบลบางกะจะ (วัดท้องถิ่น)
2. อำเภอแหลมงสิงห์ จังหวัดจันทบุรี
 - วัดบางสระแก้ว ตำบลบางสระแก้ว (วัดท้องถิ่น)
 - วัดคลองน้ำเค็ม ตำบลคลองน้ำเค็ม (วัดท้องถิ่น)
3. อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี
 - วัดตะปอนน้อย ตำบลตะปอน (วัดท้องถิ่น)
 - วัดเกวียนหัก ตำบลเกวียนหัก (วัดท้องถิ่น)
4. อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี
 - วัดน้ำรัก ตำบลท่าหลวง (วัดท้องถิ่น)
5. อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
 - วัดบุปผาราม ตำบลวังกระแจะ (พระอารามหลวง)
 - วัดโยธานิมิต ตำบลบางพระ (วัดท้องถิ่น)

วิธีการวิจัย (Research Methodology)

1. ค้นคว้าข้อมูลภาคเอกสาร เพื่อจัดทำส่วนบททวนวรรณกรรม และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาข้างต้น ตลอดจนสถานภาพทางวิชาการของการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนัง
2. เก็บบันทึกข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการออกสำรวจ ถ่ายภาพจิตรกรรมฝาผนัง และสัมภาษณ์ประชากรจากกลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ที่ศึกษา
3. จัดระเบียบข้อมูลของภาพเขียนแบบทางสถาปัตยกรรมและภาพจิตรกรรม รวมทั้งจัดทำฐานข้อมูลเฉพาะเรื่องของภาพจิตรกรรมฝาผนัง จากชิ้นงานที่ลงภาคสนาม
4. วิเคราะห์ข้อมูลของภาพจิตรกรรมฝาผนัง และประวัติศาสตร์ชุมชนในพื้นที่ที่ศึกษา
5. สรุปผลการวิจัยและเขียนรายงานการวิจัย
6. นำเสนอผลงานวิจัย ในรูปแบบของบทความทางวิชาการ และตีพิมพ์รายงานผลการวิจัยเพื่อเผยแพร่ต่อไป (ตามตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 วิธีการวิจัยและช่วงเวลาศึกษา
ที่มา : ผู้วิจัย

ลำดับ	วิธีการวิจัย	ช่วงเวลาศึกษา (เดือน)
1	สำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	มกราคม – เมษายน 2561
2	เก็บข้อมูลงานวิจัยภาคสนามครั้งที่ 1 ในเขตอำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี	พฤษภาคม 2561
3	เก็บข้อมูลงานวิจัยภาคสนามครั้งที่ 2 ในเขตอำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี	พฤษภาคม 2561
4	เก็บข้อมูลงานวิจัยภาคสนามครั้งที่ 3 ในเขตอำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี	มิถุนายน 2561
5	เก็บข้อมูลงานวิจัยภาคสนามครั้งที่ 4 ในเขตอำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี	กรกฎาคม 2561
6	เก็บข้อมูลงานวิจัยภาคสนามครั้งที่ 5 ในเขตอำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี	กรกฎาคม 2561
7	เก็บข้อมูลงานวิจัยภาคสนามครั้งที่ 6 ในเขตอำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด	สิงหาคม 2561
8	วิเคราะห์ข้อมูลของภาพจิตรกรรมฝาผนังและประวัติศาสตร์ชุมชนในพื้นที่ที่ศึกษา	กันยายน 2561 – มีนาคม 2562
9	สรุปผลการวิจัยและเขียนรายงานการวิจัย	เมษายน – มิถุนายน 2562
10	นำเสนอผลงานวิจัยในรูปแบบของบทความทางวิชาการ และตีพิมพ์รายงานผลการวิจัยเพื่อเผยแพร่ต่อไป	กรกฎาคม – กันยายน 2562

ผลการวิจัย (Research result)

1. จิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรีและตราด
จากการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรีและตราด ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ระหว่างปี พ.ศ. 2394 – 2468 พบหลักฐานภาพจิตรกรรมฝาผนังในแหล่งศึกษา คือ วัด จำนวน 11 วัด ซึ่งปรากฏภายในพระอุโบสถ พระวิหาร กุฏิ และหอไตร
ปัจจัยที่จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราดมีภาพจิตรกรรมฝาผนังมากกว่าจังหวัดอื่นในเขตภาคตะวันออกตอนล่างนั้น อาจเป็นเพราะเมืองจันทบุรีเป็นศูนย์กลางของเมืองท่าที่มีการติดต่อค้าขายมาแต่เดิมตั้งแต่

สมัยทวารวดี รวมถึงการเป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญของประเทศ ซึ่งกิจกรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็สร้างรายได้ให้กับชุมชนในแถบจังหวัดริมฝั่งทะเลตอนล่าง นอกจากนี้ การเป็นชุมชนเมืองที่ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากเมืองหลวงมากนัก สามารถที่จะรับแบบอย่างและแบบแผนจิตรกรรมแบบประเพณีเข้ามาได้ง่าย และสังเกตได้ว่า วัดในเขตอำเภอเมืองเป็นพระอารามหลวง ทำให้พบภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนที่ได้รับอิทธิพลแบบช่างหลวงมากที่สุด อาทิ วัดไผ่ล้อม วัดบุปผาราม เป็นต้น หลักฐานเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีของผู้คนในแถบนี้ เนื่องจากการเขียนภาพฝาผนังให้ได้มาตรฐานหรือคุณภาพตามเกณฑ์หรือบรรทัดฐานของช่างหลวงจำเป็นต้องใช้ทุนมาก และต้องใช้ช่างที่มีฝีมือสูง ซึ่งช่างส่วนใหญ่ก็มีผู้อุปถัมภ์อยู่ก่อนแล้ว นอกจากนี้ ลักษณะของภาพจิตรกรรมจะเป็นฝีมือช่างที่ค่อนข้างมีแบบแผนตามกระบวนการของจิตรกรรมฝาผนังแบบไทยประเพณีที่น่าสนใจ โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ วัดไผ่ล้อม แสดงภาพต้นไม้ประเภทบอนไซและดอกไม้จีน และแสดงเรื่องทศชาติและพุทธประวัติที่ยังมีความสมบูรณ์และงดงามมาก ซึ่งเป็นแบบไทยประเพณีในรัชกาลที่ 4 อาจเทียบเคียงได้กับจิตรกรรมยุคทอง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 3) ดังนั้น ช่างที่มารับงานเขียนในภูมิภาคนี้ เป็นช่างท้องถิ่นและเป็นคนในพื้นที่ที่มีความถนัดและความสนใจการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง

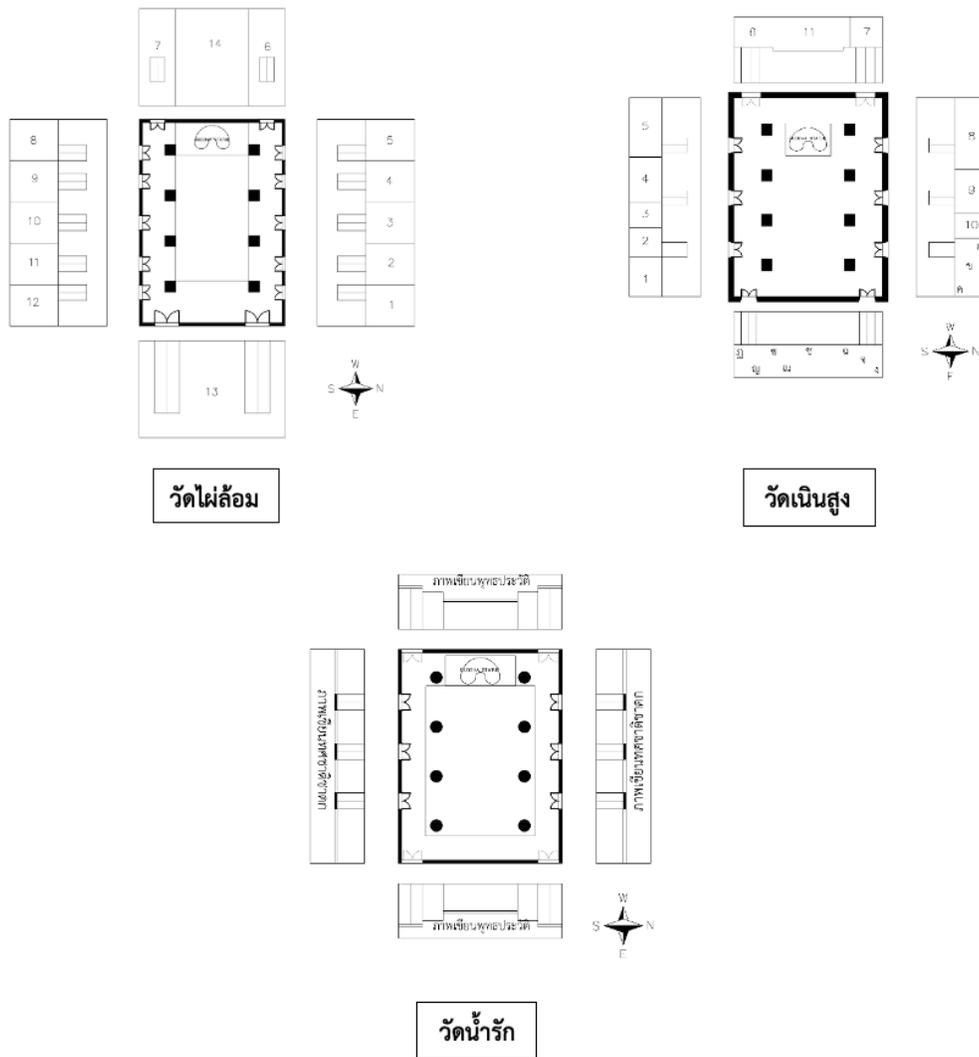
อย่างไรก็ตาม ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พบในเขตพื้นที่ดังกล่าวนี้ มีสภาพทรุดโทรมและมีจำนวนมากที่ลบเลือนด้วยสาเหตุหลายประการ ทั้งจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้รับผิดชอบหรือจากภัยธรรมชาติ ส่งผลให้หลักฐานทางจิตรกรรมในแหล่งต่าง ๆ ได้ถูกทำลายไปในช่วงระยะเวลาอันสั้น จิตรกรรมฝาผนังบางแห่งไม่สามารถใช้เป็นหลักฐานเพื่อการศึกษาเนื้อเรื่องและรูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน

2. ลักษณะทั่วไปของจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี

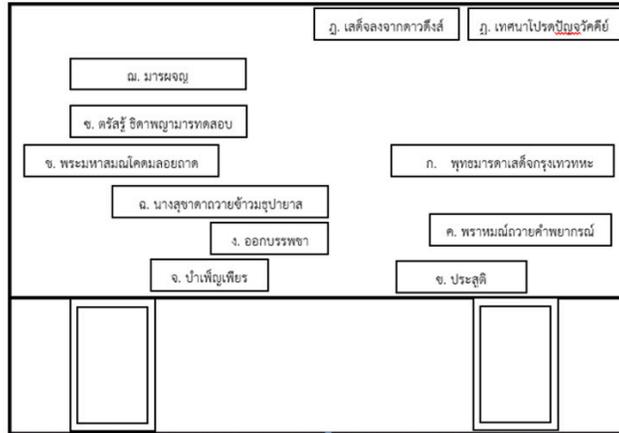
2.1 ตำแหน่งการจัดวางภาพ

การจัดวางภาพจิตรกรรมฝาผนังในกลุ่มวัดที่สำรวจนั้น พบว่า มีตำแหน่งที่เป็นรูปแบบเฉพาะ โดยบริเวณผนังด้านหน้าและผนังเหนือกรอบประตูหน้าต่างพบภาพเขียนมากที่สุด รองลงมาเป็นบริเวณผนังด้านหลังพระประธาน สำหรับผนังที่ประตูหน้าต่างจะเป็นตำแหน่งที่มีการเขียนภาพน้อยที่สุด เนื่องจากช่างเขียนภาพให้ความสำคัญกับการเขียนภาพลงบนตำแหน่งต่าง ๆ ของตัวอาคารน้อยกว่า ยกตัวอย่างแหล่งศึกษาที่พบในกรณีนี้ เช่น วัดเนินสูง วัดน้ำรัก วัดโยธานิมิต เป็นต้น แม้แต่วัดไผ่ล้อม ซึ่งเป็นพระอารามหลวงขนาดใหญ่ ช่างเขียนภาพไม่ได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่หรือตำแหน่งที่มีการเขียนภาพในแต่ละส่วนแบบเต็มพื้นที่เช่นเดียวกัน รูปแบบของภาพจิตรกรรมจะถูกกำหนดเพียงตำแหน่งเหนือกรอบประตูและหน้าต่างโดยรอบทั้ง 4 ด้าน และมักจะเขียนเรื่องที่มีลักษณะแบบต่อเนื่องกันไปโดยตลอด ส่วนวัดที่พบภาพเขียนจิตรกรรมครบตำแหน่งพื้นที่ที่มีการเขียนภาพ ได้แก่ วัดเขาน้อยและวัดตะปอนน้อย เป็นต้น โดยมีรูปแบบของลวดลายประดับเพดาน ซึ่งเขียนเป็น "ลายนาคเกี้ยว" มีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก อาจจะสันนิษฐานได้ว่า ช่างเขียนภาพของวัดบางสระแก้ว ได้รับแบบอย่างของลวดลายนี้ไปใช้ในการเขียนตกแต่งประดับเพดานกุฏิเช่นเดียวกัน ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตอีกว่า ภาพที่พบในบางวัดไม่ได้อยู่ที่ฝาผนังอุโบสถหรือวิหาร อาทิ วัดพลับ แต่จะพบภาพจิตรกรรมบนคอสองภายนอกหอไตรกลางน้ำที่วัดบางสระแก้ว มีการเขียนภาพจิตรกรรมประดับเพดานและเสาศาภายในกุฏิเช่นเดียวกัน

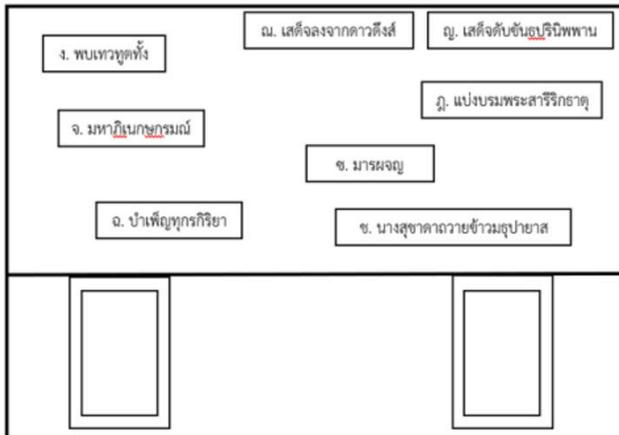
การจัดวางภาพบนผนังอาคารแต่ละด้าน เมื่อพิจารณาในแต่ละวัด พบว่า มีวิธีการจัดวางภาพแตกต่างกัน เช่น ภาพบนผนังด้านหน้า จะพบลักษณะการเขียนเต็มผนังตั้งแต่กรอบด้านล่างของประตูและหน้าต่างไปจนจรดเพดาน (วัดตะปอนน้อย วัดไผ่ล้อม และวัดเนินสูง) ลักษณะภาพเป็นเรื่องเดียวกันและแบ่งพื้นที่ในการวาดออกเป็นห้อง (ช่อง) มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ (วัดเขาน้อยและวัดคลองน้ำเค็ม) ทั้งนี้ หากวิเคราะห์ถึงโครงสร้างอาคาร เช่น เสาที่ตั้งพียงเพื่อรับน้ำหนักของผนังแต่ละด้าน สิ่งนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการออกแบบหรือแบ่งภาพ ซึ่งช่างเขียนจะแบ่งออกเป็นช่องขนาดต่าง ๆ กัน เช่น ภาพที่พบที่วัดเขาน้อย วัดคลองน้ำเค็ม และวัดตะปอนน้อย เป็นต้น

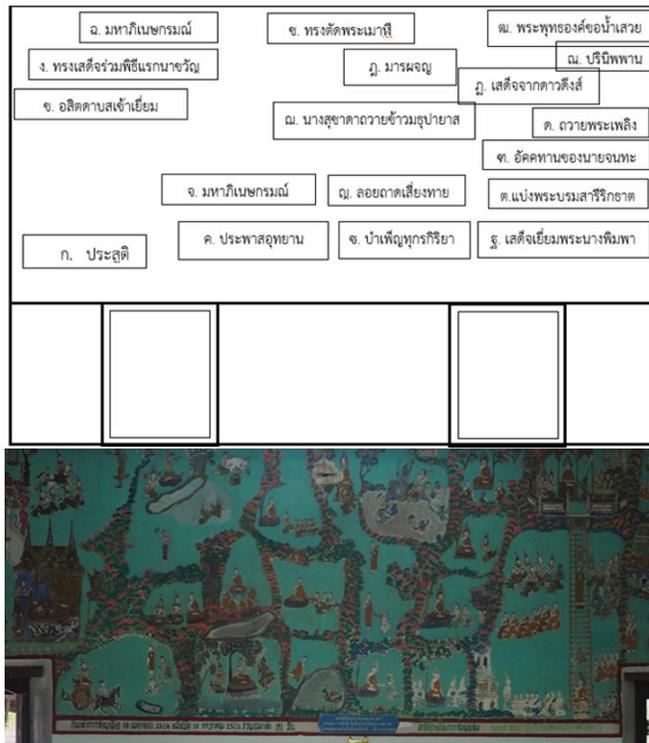
ภาพที่ 1 ตัวอย่างเปรียบเทียบลักษณะการจัดวางภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตจังหวัดจันทบุรี
ที่ส่งอิทธิพลต่อกัน
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 2 การจัดวางเนื้อเรื่องบนผนังด้านหน้าพระประธาน ลักษณะเป็นการแบ่งภาพเหตุการณ์ในพุทธประวัติออกเป็นตอน วัดไผ่ล้อม จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 3 การจัดวางเนื้อเรื่องบนผนังด้านหน้าพระประธาน ลักษณะเป็นการแบ่งภาพเหตุการณ์ในพุทธประวัติออกเป็นตอน วัดเนินสูง จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 4 การจัดวางเนื้อเรื่องบนผนังด้านหน้าพระประธาน ลักษณะเป็นการแบ่งภาพเหตุการณ์ในพุทธประวัติออกเป็นตอน วัดนารัก จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

ผนังด้านทิศตะวันออกของทั้ง 3 วัด การจัดวางภาพด้านบนเหนือกรอบประตู แสดงเนื้อเรื่องพุทธประวัติ เป็นการแบ่งเรื่องราวเป็นกลุ่มย่อย เริ่มต้นจากการประสูติเจ้าชายสิทธัตถะตรงมุมผนังด้านล่างซ้ายและต่อเนื่องขึ้นไปตามพื้นที่ของผนังในตำแหน่งต่าง ๆ จนไปจบเรื่อง ผนังตรงกันข้ามแสดงเรื่องโทณพราหมณ์แจกพระบรมสารีริกธาตุ การพิจารณากรรมวิธีและกลวิธีของจิตรกรรมบนผนังด้านตรงข้ามพระประธานหรือห้องอื่นนั้น ค่อนข้างยากลำบาก เนื่องจากช่างพื้นบ้านยังขาดความเข้าใจ การอนุรักษ์ภาพเขียนอย่างถูกวิธี จนรูปลักษณะหลายส่วนได้เปลี่ยนแปลงไปตามเทคนิคที่เขียนขึ้นใหม่

ทั้งนี้ รูปแบบการจัดวางภาพจิตรกรรมฝาผนังในลักษณะเช่นนี้ ได้รับอิทธิพลมาจากวัดพระอารามหลวง กล่าวคือวัดไผ่ล้อม : เป็นต้นแบบ (ภาพที่ 2) และถ่ายทอดมายังวัดเนินสูง (ภาพที่ 3) และได้รับการพัฒนาเป็นงานสร้างสรรค์ในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดนารัก (ภาพที่ 4)

2.2 เนื้อหาที่พบในภาพจิตรกรรมฝาผนัง

เนื้อหาภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรีและตราด ส่วนมากแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับมารผจญ รองลงมาเป็นเรื่องพุทธประวัติ และที่พบน้อยที่สุดคือเรื่องเทพชุมนุม เป็นที่น่าสังเกตว่าเนื้อหาจิตรกรรมฝาผนังของวัดในพื้นที่จังหวัดจันทบุรีของวัดไผ่ล้อมและวัดเนินสูงจะนิยมแสดงเนื้อหาเรื่องพุทธประวัติและทศชาติลงบนฝาผนังเดียวกัน อีกทั้งยังพบว่า ภาพลายกระบวนจินเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในภาพวาดเมื่อเปรียบเทียบกับท้องถิ่นอื่น โดยเฉพาะภาพที่พบภายในพระอุโบสถ วัดบุปผาราม จังหวัดตราด ที่ให้ความสำคัญของภาพเขียนกระบวนจินเต็มพื้นที่ภายในพระอุโบสถ ในขณะที่เดียวกันภาพตอนมารผจญ

จะถูกลดบทบาทลง เป็นเพียงภาพประกอบที่แทรกอยู่ในตอนใดตอนหนึ่งของพุทธประวัติเท่านั้น ไม่มีความโดดเด่นหรือเน้นความสำคัญตามแบบรัตนโกสินทร์ (ในช่วงรัชกาลที่ 1 – 4) เช่น ภายในพระวิหารวัดโยธานิมิต จังหวัดตราด อย่างไรก็ตาม ฝีมือในภาพยังถือว่าขาดความชำนาญ หากเทียบกับฝีมือช่างชั้นครู นอกจากนี้ บางเนื้อหาที่เคยพบในภาพบางเรื่องก็ไม่ปรากฏ เช่น พระพุทธเจ้าในอดีต อสุภกรรมฐานและไตรภูมิ หรือ เรื่องเทพชุมนุมที่เป็นรูปแบบเฉพาะของศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ไม่พบหลักฐานการเขียนเช่นกัน

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด ไม่มีรูปแบบของช่างหลวง โดยเฉพาะ (ยกเว้นวัดไผ่ล้อม) มีเพียงรูปแบบของช่างท้องถิ่นที่น่าเสนอเนื้อหาที่มาจากความถนัดและความสนใจเท่านั้น แต่เป็นลักษณะของเรื่องราวที่สะท้อนวิถีชีวิต สภาพสังคม บ้านเมืองในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสะท้อนสภาพสังคมและเหตุการณ์ตอนฝรั่งเศสเข้ายึดครองเมืองจันทบุรี โดยมีเนื้อหาของชีวิตชาวบ้านสอดแทรกลงบนภาพจิตรกรรมฝาผนัง จากการวิจัยพบว่า เป็นเรื่องราวและรูปแบบที่มีลักษณะโดดเด่นน่าสนใจมากกว่าเรื่องอื่น ๆ โดยช่างเขียนสามารถแสดงการใช้ฝีแปรงออกมาได้อย่างอิสระมีชีวิตชีวา ไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ของแบบแผนมากนัก จะพบภาพวาดนี้ได้ที่วัดตะปอนน้อย วัดเนินสูง วัดเขาน้อย (ภาพที่ 5) วัดคลองน้ำเค็ม (ภาพที่ 6) เป็นต้น

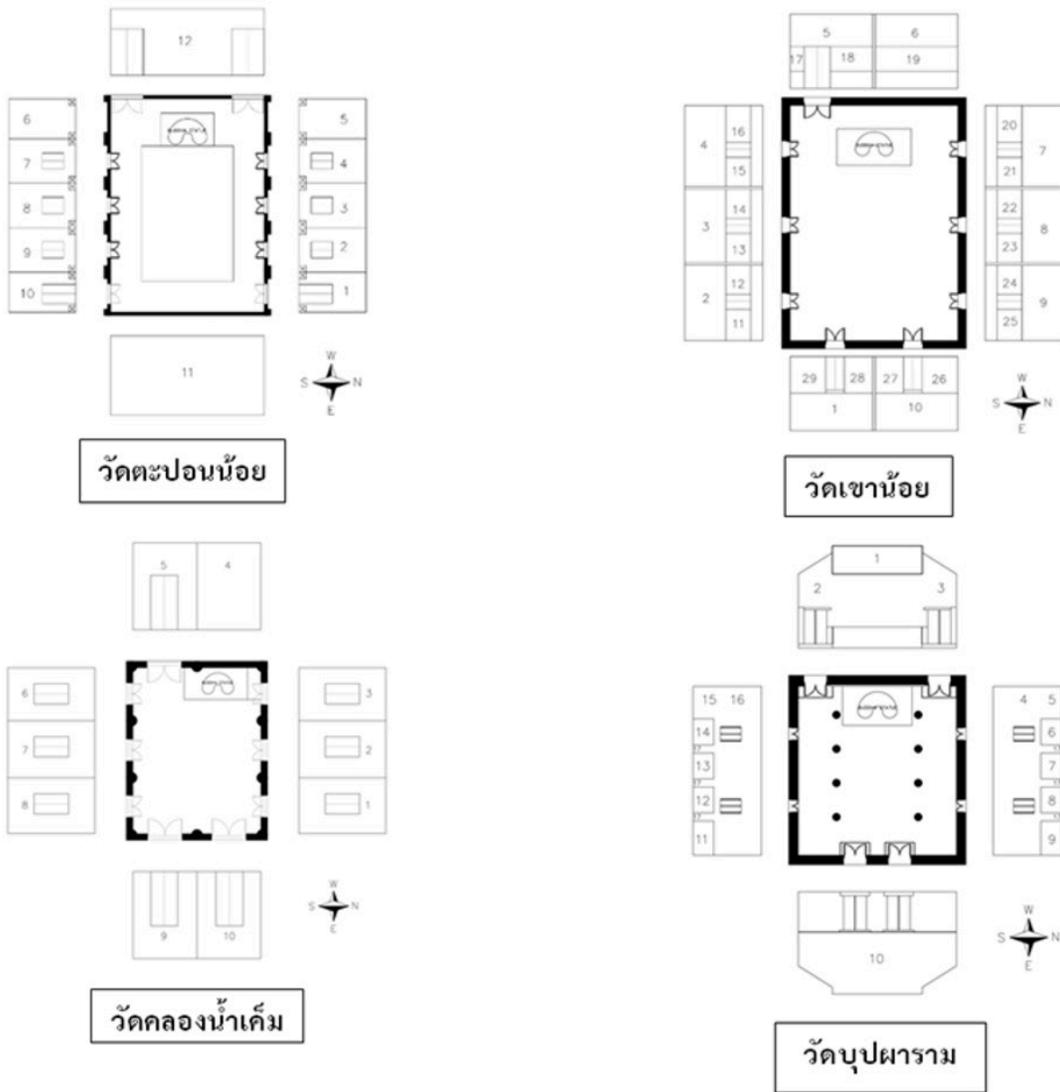

ภาพที่ 5 จิตรกรรมฝาผนังวัดเขาน้อย
จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 6 จิตรกรรมฝาผนังวัดคลองน้ำเค็ม
จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

ทั้งสองวัดนี้มีลักษณะการแบ่งภาพในห้องภาพเป็นตอน ๆ โดยการแบ่งภาพมีเสากั้นแต่ละตอนของเรื่องราว สันนิษฐานว่า ช่างเขียนคงได้รับอิทธิพลสืบต่อกันมา ไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งของพระประธานหรือแม้กระทั่งงานจิตรกรรมประดับเพดานเองก็ตาม

ภาพที่ 7 เปรียบเทียบลักษณะการจัดวางภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตจังหวัดจันทบุรีและ
จังหวัดตราด กลุ่มที่ 2
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 8 จิตรกรรมฝาผนังวัดคลองน้ำเค็ม
อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 9 จิตรกรรมฝาผนังวัดนุพฬาราม
อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด
ที่มา : ผู้วิจัย

3. รูปแบบจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี

รูปแบบจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบช่างหลวงและรูปแบบช่างท้องถิ่น รูปแบบช่างหลวงมีเพียง 1 แบบ คือ แบบไทยประเพณี รัชกาลที่ 4 ที่ผู้วิจัยพบในพระอุโบสถวัดไผ่ล้อม จังหวัดจันทบุรี ซึ่งพบเพียงแห่งเดียวที่เป็นฝีมือของช่างหลวง รูปแบบที่ 2 คือ รูปแบบช่างท้องถิ่น แบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ 1.แบบทั่วไปของท้องถิ่น 2.แบบเฉพาะของท้องถิ่น และ 3.แบบได้รับอิทธิพลจีน ผู้วิจัยพบรูปแบบของช่างท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก เมื่อพิจารณาถึงคุณลักษณะพิเศษของแบบช่างท้องถิ่นจะพบประเภททั่วไปของท้องถิ่นมากที่สุด ซึ่งพบใน 5 วัด คือ วัดเนินสูง วัดเขาน้อย วัดตะปอนน้อย วัดน้ำรัก และวัดโยธานิมิต แบบเฉพาะท้องถิ่นจะพบรองลงมา ซึ่งพบใน 4 วัด คือ วัดพลับ วัดบางสระเก้า วัดคลองน้ำเค็ม และวัดเกวียนหัก และแบบอิทธิพลจีนพบน้อยที่สุดในวัดนุพฬาราม จังหวัดตราดเพียงแห่งเดียว

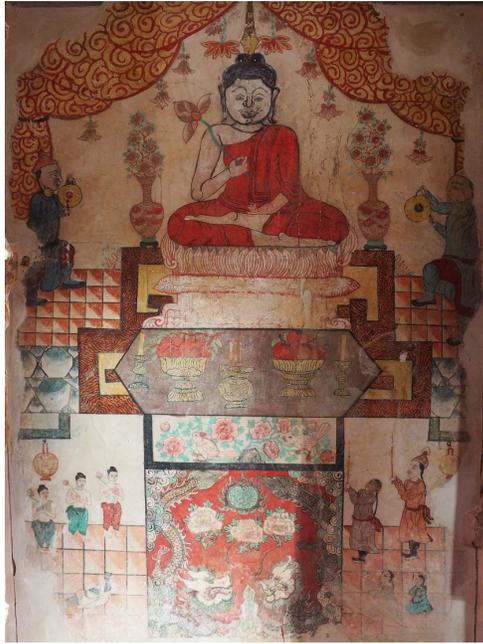
รูปแบบจิตรกรรมฝาผนังในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี จะเป็นผลงานของช่างท้องถิ่นมากกว่าช่างหลวง จากการสังเกตและวิเคราะห์องค์ประกอบของภาพ รูปทรง การใช้สีและการตัดเส้น รูปแบบจิตรกรรมฝาผนังมีลักษณะเป็นอิสระ ไม่เป็นไปตามแบบแผนและกฎเกณฑ์ของจิตรกรรมไทยประเพณีแบบเดียวกับส่วนกลางที่นิยมกัน แต่ในขณะเดียวกันได้แสดงให้เห็นถึงความจริงใจและตั้งใจของช่างท้องถิ่นในการใช้จิตรกรรมฝาผนังเป็นเครื่องสะท้อนความศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนา จะเห็นได้จากการใช้สีแบบประสานกลมกลืนกัน การตัดเส้นแบบคมชัด เลี้ยวเส้นได้ต่อเนื่องกัน นอกจากนี้ รูปแบบจิตรกรรมฝาผนังส่วนใหญ่ยังเป็นการสะท้อนเรื่องราวของวิถีชีวิต สังคมในท้องถิ่นได้อย่างโดดเด่นมากกว่ารูปทรงหรือเรื่องราวของกษัตริย์ ข้าราชการบริวารต่าง ๆ ด้วย ส่วนรูปแบบจิตรกรรมฝาผนังแบบจีนภายในพระอุโบสถวัดนุพฬาราม จังหวัดตราด เป็นภาพเขียนกระบวนเงินแหล่งเดียวที่สำรวจพบ มีรูปแบบ ที่แตกต่างไปจากวัดที่สร้างขึ้นตามแบบพระราชนิยม

เมื่อเปรียบเทียบกับวัดที่สร้างขึ้นตามแบบพระราชนิยม สมัยรัชกาลที่ 3 ในกรุงเทพมหานคร ในส่วนของผลงานจิตรกรรมของช่างหลวงถึงแม้จะปรากฏหลักฐานจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดไผ่ล้อม จังหวัดจันทบุรี เพียง 1 แห่ง เมื่อเทียบกับช่างท้องถิ่น ซึ่งมี 10 แห่งแต่รูปแบบช่างหลวงได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะต่าง ๆ ที่ร่วมสมัยกับจิตรกรรมไทยในสวนกลาง และบางแบบอย่าง ที่มีลักษณะเก่าแก่สามารถย้อนไปถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาแรก ดังนั้น เพื่อความชัดเจนในการศึกษา ผู้วิจัยจึงจำแนกการวิเคราะห์รูปแบบจิตรกรรมฝาผนังในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ดังนี้

แบบไทยประเพณี รัชกาลที่ 4 (ช่างหลวง) ปรากฏหลักฐานอยู่ทั่วไปในเขตจังหวัดจันทบุรี คือ วัดไผ่ล้อม จังหวัดจันทบุรี สันนิษฐานได้ว่า เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบประเพณีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ถึงแม้ในช่วงที่จะเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ กล่าวคือ จะมีช่างเขียนบางส่วนนิยมเขียนภาพตามแบบอย่างตะวันตก หรือรับอิทธิพลตะวันตกเข้ามาประกอบในภาพเขียนบ้าง แต่ก็มีช่างส่วนหนึ่งยังคงกรรมวิธี และวิธีการของจิตรกรรมแบบประเพณีบางอย่างไว้ได้สืบต่อกันมา

แบบทั่วไปของท้องถิ่นและแบบเฉพาะท้องถิ่น (ช่างท้องถิ่น) ภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้านท้องถิ่น จากงานวิจัยนี้พบหลักฐานของงานจิตรกรรมประเภทนี้เป็นกลุ่มใหญ่ มีลักษณะและวิธีการแสดงออกค่อนข้างเป็นเอกลักษณ์ในภูมิภาคนี้ โดยฝีมือของช่างท้องถิ่นที่มีกลวิธี และรูปแบบการเขียนภาพในแบบที่เรียบง่ายตรงไปตรงมา เพื่อสื่อถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ที่แสดงได้ถึงความจริงใจ ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังของวัดเนินสูง วัดคลองน้ำเค็ม วัดน้ำรัก เป็นต้น

แบบศิลปะแบบจีน (ช่างท้องถิ่น) จิตรกรรมฝาผนังแบบจีนปรากฏในพระอุโบสถ วัดบุปผาราม จังหวัดตราด (ภาพที่ 10) เป็นงานศิลปะที่สะท้อนเอกลักษณ์ของชนต่างวัฒนธรรมในท้องถิ่นได้อย่างโดดเด่น เป็นแบบลวดลายกระบวนจีนแทรกด้วยวรรณกรรมต่าง ๆ ความหมายเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นสิริมงคลแบบจีนในรูปภาพเครื่องบูชาและอื่น ๆ วิธีการเขียนแบบนี้เป็นวัฒนธรรมจีนที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยโบราณและยังได้รับความนิยมจนถึงปัจจุบัน เกิดเป็นความนิยมเขียนภาพประดับผ้าที่ขอบบนของฝาผนังศาสนสถานที่เกิดขึ้น โดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่บ่อยครั้งในจิตรกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ส่วนใหญ่มักจะเขียนเป็นภาพผ้ามีจีบเป็นริ้วระบายหรือห้อยคดโค้งไปเรื่อย ลักษณะเช่นนี้พบในวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งต่างกับพระอุโบสถวัดบุปผารามที่เป็นภาพประดับผ้าผืนเรียบยาวไปตลอดรอบฝาผนัง ทั้ง 4 ด้าน และชายผ้าเป็นชายครุย

ภาพที่ 10 ส่วนหนึ่งของจิตรกรรมบนผนังด้านทิศตะวันออก แสดงเนื้อหาการนับถือพุทธศาสนาของคนไทยและคนจีน วัดบุปผาราม จังหวัดตราด ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 11 จิตรกรรมลวดลายแบบกระบวนจีน ประดับเพดาน ภายในอดีตกุฏิเจ้าอาวาส วัดบางสระแก้ว อำเภอแหลมงสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ที่มา : ผู้วิจัย

4. กรรมวิธีทางการช่างของภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี

จากการตรวจสอบการใช้สีของจิตรกรรมฝาผนังทั้ง 11 วัด พบว่า บางวัดได้รับผลกระทบจากน้ำฝนที่ไหลลงมาชะล้างผิวผนังด้านบนของภาพวาด คือ วัดตะปอนน้อย วัดคลองน้ำเค็ม และวัดเขาน้อย ส่วนวัดน้ำรัก พบการเขียนสีพลาสติคทับลงบนภาพเขียนเดิมเกือบ 70% จึงทำให้สภาพสีส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก

เทคนิคการใช้สีในจิตรกรรมฝาผนังที่พบในแหล่งศึกษาตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลตอนล่าง ส่วนใหญ่มีลักษณะการใช้สีอ่อนและบาง คล้ายกับระบายด้วยสีเพียงชั้นเดียว เช่น วัดไผ่ล้อมจะใช้สีแดงดินแดง (Dark Red, Darkbrick Red) หรือสีเหลืองจำปาที่เขียนให้บางใส จึงเกิดการสะท้อนของสีทำให้แลเห็นพื้นที่บางส่วนเป็นสีขาว ส่วนประกอบอื่นในภาพ เช่น ต้นไม้ พุ่มไม้ นิยมใช้สีเขียวสดใส (Emerald Green) ส่วนท้องฟ้าใช้สีครามที่ได้จากการผสมด้วยสีขาว ทำให้เกิดน้ำหนักร้อนแก่ จะพบการใช้สีครามน้ำเงินมากแทบเต็มพื้นที่ทั้งผนัง นอกจากนั้น ยังพบสีเทาออกสีครามในจิตรกรรมที่โบสถ์วัดไผ่ล้อมซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับสีที่พบมากในภาพเขียนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เทคนิคการใช้เส้น เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม การตัดเส้นยังคงค่อนข้างหยาบ ไม่ประณีต แต่ก็มีลักษณะการตัดเส้นที่เป็นแบบอย่างเฉพาะไม่เหมือนที่อื่นของวัดคลองน้ำเค็ม คือ ลักษณะการตัดเส้นของอาคารยอดทรงสูงรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงหลังคาของป้อมปราการตามมุมกำแพง เป็นรูปลักษณะที่เกิดจากจินตนาการของการอาศัยแบบลวดลายฝรั่งผสมกับแบบลวดลายไทย เป็นการออกแบบขึ้นใหม่โดยไม่คำนึงถึงลักษณะไทยมากนัก ซึ่งถ้าศึกษาจากภาพเขียนวัดตะปอนน้อย ผนังด้านหน้าพระประธาน ก็พบการตัดเส้นที่น่าสนใจเช่นเดียวกัน กล่าวคือ มีการตัดเส้นวงหน้าด้วยสีแดงดินแดง เช่นเดียวกับการเขียนตา จมูก ปาก และเส้นขอบ

หน้า เมื่อเสร็จบริบูรณ์ทั้งภาพแล้ว จะใช้เส้นดำหนักตัดเส้นขอบหน้า คิ้ว ขอบตา และตาดำ คงปล่อยให้เส้นสีแดงที่เหนือขอบตาบน จมูก และปาก กับเส้นใต้ขอบริมฝีปากกลางเท่านั้น

ลักษณะอื่น ๆ เช่น ทศนิยมภาพวิทยาในสถาปัตยกรรม (เรือนพักอาศัย เรือนไม้ใต้ถุนสูง ศาลาโถงแบบตึกชั้นเดียว และสองชั้น ฯลฯ) ที่ช่างท้องถิ่นของวัดเนินสูงและวัดน้ำรัก ได้นำเสนอด้วยรูปทรงต่าง ๆ อย่างตรงไปตรงมา ไม่สอดคล้องตามหลักการเขียนงานจิตรกรรม แต่ทำให้เห็นฝีมือของช่างจิตรกรรมฝาผนังแถบริมฝั่งทะเลได้พอสมควร เช่น วัดตะปอนน้อย เมื่อพิจารณาภาพสะท้อนเชิงช่างในเมืองชายฝั่งทะเลแถบจันทบุรี จะเห็นวิธีการเขียนภาพที่คล้ายศิลปะในสมัยกรุงศรีอยุธยาแรก แสดงรูปลักษณะของวัตถุสิ่งของอย่างตรงไปตรงมา เช่น การเขียนภาพพระ ภาพนาง สถาปัตยกรรม และต้นไม้ มีการคั่นเน้นรูปร่างรูปทรงอย่างเด่นชัด มีทั้งพยายามจะเลี้ยวเส้นรูปภาพไว้ กับเขียนอย่างรวดเร็ว ตัดเฉพาะเส้นรอบนอกเป็นรูปทรงหยาบ ๆ ไม่พิถีพิถัน เพียงเพื่อให้รู้ว่าเป็นรูปอะไร

ภาพที่ 12 ภาพจิตรกรรมประดับเพดานที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงเทคนิคและวิธีการใช้สีในแต่ละสมัยในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 13 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถหลังเก่า วัดเขาน้อย อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 14 จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถหลังเก่า วัดตะปอนน้อย อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

5. อัตลักษณ์ของภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี

ลักษณะเฉพาะของจิตรกรรมฝาผนังท้องถิ่นหรือ "อัตลักษณ์ของภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี" นี้แสดงให้เห็นรูปแบบที่หลากหลายทั้งในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด กล่าวคือ จิตรกรรมฝาผนังส่วนใหญ่เกิดขึ้นโดยยึดถือแบบแผนของประเพณีดั้งเดิมเป็นบรรทัดฐาน โดยคำนึงถึงรูปแบบ และกฎเกณฑ์ของการเขียนภาพที่สืบทอดกันมาเป็นหลัก มีลักษณะคล้ายกับจิตรกรรมฝาผนังแบบประเพณีของส่วนกลางหรือของกรุงเทพมหานคร ในขณะเดียวกันก็พบรูปแบบของท้องถิ่นที่มีลักษณะที่ค่อนข้างโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น โดยเฉพาะเขตจังหวัดจันทบุรีเป็นแหล่งที่พบจิตรกรรมฝาผนังปรากฏหลักฐานอยู่หนาแน่นที่สุด รูปแบบจะสะท้อนบุคลิกของช่างผู้เขียนภาพในลักษณะแบบเรียบง่าย และมีความเป็นตัวเอง ทั้งแนวทางการกำหนดรูปแบบลงบนฝาผนังอุโบสถหรือวิหาร รวมถึงการออกแบบหรือจัดภาพและรูปทรงในแต่ละเรื่องราวให้มีความสัมพันธ์กัน ทั้งนี้ เป็นคุณลักษณะเฉพาะของการแสดงออกจากความจริงใจของช่างท้องถิ่นทั้งสิ้น รูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังในกลุ่มนี้มีลักษณะโดดเด่นมากที่อาจจะเรียกว่าเป็น "แบบเฉพาะของท้องถิ่น" พบที่วัดเนินสูง วัดเขาน้อย วัดคลองน้ำเค็ม วัดตะปอนน้อย วัดน้ำรัก เป็นต้น ซึ่งมีวิธีการเขียนภาพเป็นลักษณะเฉพาะ โดยสังเกตจากการการออกแบบ และการจัดวางแบบรูปของพุทธประวัติและทศชาติชาดกที่มีขนาดรูปทรงลดหลั่นกันโดยนำมาจัดวางลงบนฝาผนังได้อย่างพอดี เป็นการแก้ปัญหารูปแบบ อย่างชาญฉลาดของช่างท้องถิ่นในการคัดเลือกแบบรูปส่วนย่อย ๆ ของพุทธประวัติและทศชาติชาดก นำมาจัดวางลงบนพื้นที่ว่าง ให้มีจังหวะล่อรับไปกับแบบรูปส่วนรวมได้อย่างลงตัว และประเมินได้ว่าเป็นเอกลักษณ์จิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี

แม้ว่าภาพจิตรกรรมไทยจะเป็นรูปแบบทางสัญลักษณ์หรือภาพสมมุติจากปริมปราสาท ไม่แสดงวัฒนธรรม ความเชื่อออกมาโดยตรง แต่ก็มีสอดแทรกเรื่องราวต่าง ๆ ปรากฏให้เห็นได้เช่น "ชีวิตความเป็นอยู่" โดยมักอาศัยเนื้อเรื่องของชาวบ้าน นำมาจัดภาพผสมผสานไปกับแนวเรื่องหลัก เช่น ภาพละครที่เป็นกษัตริย์ เทพ เทวดาต่าง ๆ รวมถึงหมู่ปราสาทราชมณเฑียร วิมาน เป็นต้น (ภาพที่ 15-16)

ภาพที่ 15 แสดงภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน คือ การทำเกษตรกรรม
ที่มา : "Chanthaburi Changwat (Thailand), washing buffaloes hitched to a cane cart," Robert Larimore Pendleton, Accessed in May 10, 2019, <https://collections.lib.uwm.edu/digital/collection/agsphoto/id/14267/rec/38>.

ภาพที่ 16 จิตรกรรมฝาผนังวัดเนินสูง อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี กล่าวคือ เป็นภาพที่แสดงเรื่องราววิถีชีวิตของ ผู้คนในแถบบริเวณพื้นที่จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

การแต่งกายของผู้ชายและผู้หญิง จากกรณีศึกษาที่วัดเนินสูง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวลงมา แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนทั้งฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร พบการแต่งตัวด้วยเสื้อและกางเกงฝรั่งมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับข้าราชการ เช่น การแต่งกายของทหารมีถุงน่อง รองเท้า ใส่เสื้อฝรั่ง (ทูนิก) ยาวคลุมสะเอว หมวกฝรั่งแบบหมวกเฮลเม็ท (ภาพที่ 17) ส่วนพลเรือนได้นุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนสวมเสื้อราชปะแตน (เสื้อคอตั้งกระดุม 5 เม็ด) นอกจากนี้ ผู้วิจัยสังเกตเห็นได้ว่า ผู้ชายนิยมไว้หนวดกันมาก (แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงไว้พระมัสสุสอย่างเป็นสง่า) การแต่งกายของสุภาพสตรีจะนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อและหมสไบเฉียง (ภาพที่ 19) ต่อมาเริ่มปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย เป็นลักษณะเสื้อคอกระเช้าติดระบายที่แขน ข้างตัวมีกระเป๋าทัดตามสมัยนิยม ใบหน้ามีการเขียนคิ้วทาปาก เป็นต้น

ภาพที่ 17 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเนินสูง จังหวัดจันทบุรี แสดงการแต่งกายของผู้ชาย โดยใส่รองเท้า ใส่เสื้อฝรั่ง (ทูนิก) ยาวคลุมสะเอว และหมวกฝรั่งแบบหมวกเฮลเม็ท
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 18 ภาพการแต่งกายของชนชั้นสูงภายในสยาม (ในช่วงรัชกาลที่ 5)
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 19 แสดงภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน คือ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน
ที่มา : "Chanthaburi Changwat (Thailand), farmer on the road," Robert Larimore Pendleton, Accessed in May 10, 2019, <https://collections.lib.uwm.edu/digital/collection/agsphoto/id/17225/rec/105>.

ภาพที่ 20 จิตรกรรมฝาผนัง วัดตะปอนน้อย อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี กล่าวคือเป็นภาพที่แสดงเรื่องราว การแต่งกายผู้หญิงนุ่งโจงกระเบนสวมเสื้อและหมสไบเฉียง
ที่มา : ผู้วิจัย

นอกจากนี้ จิตรกรรมฝาผนังที่ศึกษาในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี แสดงให้เห็นภาพการประกอบอาชีพของผู้คน โดยส่วนใหญ่คล้ายกับจิตรกรรมในเมืองหลวง มีลักษณะเด่นของการเลี้ยงชีพ ซึ่งน่าจะเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งทะเล และในบริเวณพื้นที่ราบตอนบนขึ้นมาเล็กน้อย แสดงให้เห็นความเป็นชุมชนเมืองท่า และผู้ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามชายฝั่งอาศัยทรัพยากรจากทะเลเพื่อเลี้ยงชีพเป็นหลัก เช่น การค้าสำเภา การทำประมงชายฝั่ง (แบบน้ำตื้น) การก่อสร้าง การทำเกษตรกรรม การล่าสัตว์หาของป่า การค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นต้น ตามหลักฐานที่พบในวัดตะปอนน้อยและวัดไผ่ล้อม จังหวัดจันทบุรี (ภาพที่ 21)

ภาพที่ 21 จิตรกรรมฝาผนัง วัดตะปอนน้อย อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี แสดงการประกอบอาชีพของคนภายใน จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 22 แสดงภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน คือ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพถลุงแร่
ที่มา : "Chanthaburi Changwat (Thailand), man trims and prepares edges of laterite blocks," Robert Larimore Pendleton, Accessed in May 10, 2019, <https://collections.lib.uwm.edu/digital/collection/agsphoto/id/14413/rec/25>.

เมื่อพิจารณาฝีมือช่างแล้ว ไม่สามารถหาความชัดเจนได้ ทั้งนี้เนื่องจากจิตรกรรมฝาผนังส่วนใหญ่ของบางวัด มีสภาพลบเลือนหลุดร่อนไปมากประการหนึ่ง อาทิ วัดพลับ วัดเกวียนหัก ในจังหวัดจันทบุรี กับอีกประการหนึ่ง คือ มีการซ่อมแซม โดยช่างในยุคหลัง อาทิ วัดน้ำรัก จังหวัดจันทบุรี เป็นต้น ดังนั้น การจะประเมินฝีมือของช่างเขียนภาพจากสภาพที่ไม่สมบูรณ์ จึงไม่สามารถวิเคราะห์ได้ครอบคลุมและชัดเจนในขณะนี้ แต่อาจพิจารณาได้เพียงข้อสรุปโดยรวมเท่านั้น ฝีมือช่างในการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดไผ่ล้อมและวัดเขาน้อย อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรีนั้น ฝีมือช่างค่อนข้างได้มาตรฐานเทียบได้กับช่างในสวนกลางหรือกรุงเทพมหานครของช่วงเวลาเดียวกัน ส่วนกรณีวัดเนินสูง วัดคลองน้ำเค็ม และวัดน้ำรัก จังหวัดจันทบุรี ฝีมือช่างค่อนข้างไม่ได้มาตรฐานหรือไม่ประณีตมาก ซึ่งอาจเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นหรือช่างพื้นบ้านในละแวกเดียวกัน ถึงแม้ผู้ที่เขียนคือ "ขุนกันหะราหะริรัฐ" ตามจารึกที่ระบุว่า เป็นผู้เขียนภาพวัดเนินสูงก็ตาม (ภาพที่ 23) หากแต่ฝีมือช่างยังเทียบไม่ได้กับจิตรกรรมฝาผนังของวัดไผ่ล้อมหรือวัดเขาน้อยในละแวกเดียวกัน จึงถือได้ว่าเป็นลักษณะของช่างพื้นบ้านโดยทั่วไป

กรณีวัดเนินสูง และวัดน้ำรัก ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี พบความแตกต่างจากภาพในวัดอื่น ๆ โดยสังเกตเห็นตัวอักษรที่เขียนลงไปบนภาพจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาสักการะบูชาในพระอุโบสถได้เข้าใจภาพจิตรกรรมฝาผนังว่า เป็นเนื้อเรื่องตอนใด กล่าวถึงใคร เป็นต้น โดยรูปแบบและลักษณะเช่นนี้ เป็นฝีมือของช่างท้องถิ่น จากลักษณะที่เป็นอิสระของช่างที่คิดและกำหนดรูปแบบเองโดยไม่ได้อ้างอิงจากรูปแบบราชสำนัก ทำให้ช่างไม่ต้องเขียนตามแบบแผนของทางส่วนกลางที่ถูกต้อง โดยพบที่วัดเนินสูง อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

ภาพที่ 23 จิตรกรรมฝาผนังวัดเนินสูง แสดงเรื่องราวพุทธประวัติตอนเจ้าชายสิทธัตถะประสูติที่มีการจารึกตัวอักษรเขียนกำกับในภาพอย่างชัดเจน ฝีมือช่างท้องถิ่นเขียนโดย "ขุนกันทะราหะวีริฐ"
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 24 จิตรกรรมฝาผนังวัดน้ำรัก แสดงเรื่องราวทศชาติชาดกเรื่องนารทชาดกที่มีการจารึกตัวอักษรเขียนกำกับในภาพอย่างชัดเจน ฝีมือช่างท้องถิ่น โดยได้รับอิทธิพลรูปแบบนี้มาจากวัดเนินสูง
ที่มา : ผู้วิจัย

บทสรุป : ภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรีสู่การสร้างอัตลักษณ์

จิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรีที่ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของช่วงเวลาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ปี พ.ศ. 2394 – 2468 หากกล่าวถึงความโดดเด่น และคุณค่าทางศิลปะแบบจิตรกรรมไทย ประเพณีตามบรรทัดฐานของช่างหลวงที่นิยมประเมินกันว่า มีหรือไม่มีนั้น ผู้วิจัยขอเสนอคำตอบโดยยึดเขตภูมิศาสตร์ของ ภาคตะวันออกตอนล่าง ถ้าพิจารณาโดยภาพรวม อาจมีกระบวนแบบหรือแบบอย่างที่ได้ตามเกณฑ์ได้ กล่าวคือ ฝีมือช่างท้องถิ่นที่อยู่ในระดับเกือบดีพอเทียบเคียงได้กับช่างหลวง ได้แก่ ภาพที่พบในวัดเขาน้อยและวัดตะปอนน้อย จังหวัดจันทบุรี และหากวิเคราะห์รูปแบบอย่างละเอียดถี่ถ้วนในทุกองค์ประกอบแล้ว อาจจะมีจิตรกรรมที่เป็นระเบียบแบบแผนจากเมืองหลวงหรือส่วนกลางเพียงไม่กี่วัด ด้วยเหตุว่าจิตรกรรมฝาผนังในท้องถิ่นภาคตะวันออกของจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราดส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นจิตรกรรมฝาผนังรูปแบบช่างท้องถิ่นทั้งสิ้น และเป็นแบบทั่วไปของท้องถิ่นที่พบจำนวนมากที่สุดฝีมือของช่างจะไม่เคร่งครัดในแบบแผนตามแบบจิตรกรรมไทยประเพณีที่นิยมกันในเมืองหลวง ทั้งนี้ อาจเป็นไปได้ว่าชุมชนแถบนี้ตั้งอยู่ค่อนข้างไกลและอยู่นอกขอบข่ายในเชิงการบริหารการปกครองมาโดยตลอดวิถีการของช่างในเมืองหลวงจึงแพร่ออกไปไม่ถึง

ในขั้นต้น ถ้าจะประเมินคุณค่าทางศิลปะของจิตรกรรมฝาผนัง โดยเทียบเคียงกับฝีมือช่างในเมืองหลวง อาจวิเคราะห์ได้ประการแรกจากรูปแบบที่เข้าตามเกณฑ์ของภาพที่พบภายในวัดเขาน้อยและวัดตะปอนน้อย จังหวัดจันทบุรี มีแบบรูปของการออกแบบลวดลายบนเพดานอุโบสถคล้ายคลึงกัน และมีลักษณะเฉพาะของชุมชนริมฝั่งทะเลตอนล่าง โดยมีฝีมือเป็นรองจากช่างหลวง เนื่องจากช่างอยู่ห่างไกลจากเมืองหลวง (จันทบุรี) ฝีมืออาจอ่อนด้อยไปบ้าง แต่การแสดงออกของรูปแบบภาพเขียน โดยเฉพาะเรื่องราวของวิถีชีวิตชาวบ้านทั่วไป ได้อย่างตรงไปตรงมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พบหลักฐานจำนวนมากในเขตจังหวัดจันทบุรี ทำให้กำหนดลักษณะเฉพาะของภาพเป็นแบบทั่วไปของท้องถิ่นแถบริมฝั่งทะเลภาคตะวันออก หากประเมินคุณค่าทางศิลปะตามบรรทัดฐานเดียวกันกับวัดที่ผ่านมา จิตรกรรมฝาผนัง

ในกลุ่มนี้อาจจะไม่เป็นไปตามมาตรฐานเดียวกัน แต่ถ้าพิจารณาแบบพื้นบ้านในบริบทอื่นในเงื่อนไขที่ต่างออกไป อาจพบถึงความโดดเด่นของรูปแบบ กรรมวิธีและกลวิธีที่มีความหลากหลาย เป็นไปอย่างอิสระบนพื้นฐานความจริงใจและความศรัทธาของช่างท้องถิ่นที่เป็นปัจจัยหลักในการบอกเล่าความรู้สึกนึกคิดที่แสดงออกในรูปแบบทางศาสนาและวิถีชีวิตชุมชนในแต่ละช่วงเวลาได้อย่างน่าประทับใจ แม้ว่าเทคนิคและกลวิธีการเขียนฝีมืออาจไม่ประณีตมาก มีความเรียบง่าย แต่ทว่าแบบอย่างในภาพเขียนมีความเป็นตัวของตัวเอง และแสดงออกได้อย่างตรงไปตรงมาด้วยความจริงใจมากกว่าช่างหลวง

แบบทั่วไปของท้องถิ่นที่มีความโดดเด่นเฉพาะ ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถเก่า วัดคลองน้ำเค็ม และภายในอุโบสถเก่า วัดเนินสูง จังหวัดจันทบุรี ถ้าพิจารณาในเชิงศิลปะ จะมีลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น หากพิจารณากระบวนการแบบทั่วไปของท้องถิ่นข้างต้นว่า มีคุณค่าเพียงพอต่อการอนุรักษ์ สืบสานพัฒนา หรือนำไปต่อยอดเพื่อสร้างสรรค์งานใหม่ได้หรือไม่นั้น การพิจารณาและประเมินในเบื้องต้นคาดว่ามีความเป็นไปได้สูงมาก ถ้าได้การวิจัยและการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อหาแบบอย่างจิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้านในลักษณะของการสืบสานและต่อเนื่องจากต้นแบบเดิมให้เป็นไปตามกระบวนการพัฒนาทางวัฒนธรรมอย่างเหมาะสมและถูกต้อง มีความเป็นไปได้ว่ากระบวนการแบบทั่วไปของท้องถิ่นจะสามารถพัฒนาต่อไปได้

อนึ่ง การพัฒนาจิตรกรรมฝาผนังจะบรรลุถึงเป้าหมายได้มากน้อยเพียงใด มีปัจจัยหรือบริบทเกี่ยวข้องหลายประการที่อาจจะเป็นปัญหาและอุปสรรคในหลาย ๆ ด้าน โดยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่สามารถประยุกต์ใช้กับจิตรกรรมฝาผนัง ดังต่อไปนี้

ประการแรก : ผู้ที่มีบทบาทและ/หรือรับผิดชอบจิตรกรรมฝาผนัง จะต้องมียุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาจิตรกรรมฝาผนังแบบครบวงจร กล่าวคือ มีระบบการทำงานในวัฒนธรรมที่เน้นทั้งด้านอนุรักษ์ฟื้นฟู ส่งเสริม และพัฒนาให้เป็นไปแบบต่อเนื่องตามความสำคัญ และคุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังแต่ละแห่งโดยเฉพาะ โดยต้องมีพื้นฐานความรู้ทางศิลปะไทยในระดับที่พอจะเข้าใจ และรู้ว่าสิ่งใดกำลังสูญหายไปจากจิตรกรรมฝาผนัง ก็ต้องได้รับการอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไป อีกทั้งถ้าสิ่งใดได้อนุรักษ์ไว้แล้ว และยังคงมีประโยชน์หรือความหมายต่อไปในสังคม ก็ควรพัฒนาและฟื้นฟูสืบสานให้มั่นคง จนกระทั่งพัฒนาสร้างสรรค์ต่อไปในภายหน้าให้เหมาะสมกับกาลสมัยสืบไป

ประการที่สอง : การสร้างระบบคุ้มครองป้องกัน ควรมีการเฝ้าระวังจิตรกรรมฝาผนัง หากพบสิ่งใดมีผลกระทบต่อภาพเขียนเดิมที่เสียหาย หรือทำให้เปลี่ยนสภาพไป ผู้มีบทบาทและเกี่ยวข้องควรต้องออกมาเคลื่อนไหวแสดงการต่อต้าน มีประชามติต่อการพัฒนาจิตรกรรมฝาผนัง เพราะการเคลื่อนไหวทางศิลปวัฒนธรรมในปัจจุบันค่อนข้างรุนแรงและรวดเร็วมาก บางส่วนก็แฝงมากับธุรกิจศิลปะในรูปแบบต่าง ๆ ที่ให้ผลประโยชน์และเงื่อนไขมากมายจนผู้มีบทบาทไม่อาจปฏิเสธได้ ต่างยอมรับแบบอย่างจิตรกรรมฝาผนังที่แปลกแยกเข้ามาภายในวัดของตน จนเกิดความไม่สอดคล้องต่อเนื่องกับรูปแบบดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง ดังนั้น การเฝ้าระวังทางศิลปวัฒนธรรม จึงน่าจะเป็นการพัฒนาวิถีทางวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ที่ช่วยสร้างจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมรับรู้และร่วมรับผิดชอบด้วยกัน เพราะจิตรกรรมฝาผนังในท้องถิ่นไม่ใช่สมบัติของคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นสมบัติของคนในชาติทุกคน ถ้าจะกล่าวอย่างชัดเจน คือ ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในการร่วมอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบต่อไป ไม่ใช่เพียงแค่วันนี้และพรุ่งนี้ แต่เพื่อการศึกษา ค้นคว้าหาข้อมูล รวมไปถึงการมองเห็นคุณค่าในแง่มุมต่าง ๆ ที่ประชาชนรุ่นหลังจะได้รับมอบสืบไป

ประการที่สาม : การพัฒนาสถานที่ตั้งจิตรกรรมฝาผนังให้เป็น "แหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นให้นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนสามารถเข้าชมได้โดยง่าย อีกทั้งภาพเขียนเหล่านี้สามารถที่จะเป็นสื่อในการ เรียน การสอนธรรมะในพุทธศาสนาเช่นเดียวกับอดีตที่ผู้คนได้อ่านหนังสือไม่ออกได้เข้าใจ อีกทั้งเพื่อให้คุณค่าทางพุทธประวัติ ทางศิลปะ หรือองค์ประกอบที่มีความหมายในรูปแบบต่าง ๆ ได้ฝังลึกลงในจิตใจของผู้นับถือพุทธศาสนาอย่างถาวรทั่วทุกคน ความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ อาจอาศัยพระภิกษุ ครู อาจารย์ หรือปราชญ์ในท้องถิ่นของตนเอง เข้าช่วยเป็นวิทยากรให้ความรู้ ความกระจ่างในเนื้อเรื่อง รูปแบบ และความสำคัญของภาพเขียน โดยแนวทางข้างต้นมีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ในปีพุทธศักราช 2542 มาตรา 23 ข้อ (3) เป็นอย่างยิ่ง

ประการที่สี่ : การพัฒนาท้องถิ่นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม โดยการประชาสัมพันธ์ให้ชาวไทยและชาวต่างชาติมาเที่ยวชมโบราณสถานและจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถ พระวิหาร กรณียของทางวัด ควรจัดให้มีพระสงฆ์อยู่ประจำพระอุโบสถ และพระวิหาร สถานที่ที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเพื่อให้เปิดเข้าชมได้โดยสะดวก พร้อมทั้งจัดเตรียมมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษที่สามารถให้ความรู้ความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวได้ รวมทั้งจัดพิมพ์สูจิบัตร หรือแผ่นพับเพื่อเป็นคำแนะนำเบื้องต้นสำหรับผู้สนใจในระดับต่าง ๆ (ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ)

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ปี พ.ศ. 2394-2468 จิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบสิ่งที่น่าศึกษาอยู่มาก งานวิจัยเป็นเพียงการศึกษาภายในขอบเขตและวัตถุประสงค์แบบกว้าง เพื่อให้ได้ภาพรวมในระดับหนึ่งซึ่งไม่สามารถลงลึกในทุกมิติได้ ทั้งนี้ จากการออกสำรวจและวิจัยนำร่องระหว่างปีพุทธศักราชที่ 2560 - 2562 ในพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันได้แก่ จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราดนั้น ยังพบเห็นประเด็นสำคัญสำหรับการศึกษาวิจัยจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่หลายประการ โดยมีข้อเสนอแนะสำหรับหัวข้อในการวิจัยครั้งต่อไป ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบจิตรกรรมฝาผนังภาคตะวันออกเฉียงเหนือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. อิทธิพลศิลปะจีนต่อรูปแบบจิตรกรรมฝาผนังในเขตจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด
3. จิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพุทธศักราชที่ 2475
4. บทบาทศิลปะลาวต่อจิตรกรรมฝาผนังในเขตจังหวัดตราด
5. แนวทางการพัฒนารูปแบบจิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้าน: กรณีศึกษาจังหวัดจันทบุรี
6. แนวทางการพัฒนารูปแบบจิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้าน: กรณีศึกษาจังหวัดตราด
7. กรรมวิธีและเทคนิคของช่างฉลุในจิตรกรรมฝาผนังในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา. *ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร*. เล่ม 20. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, 2544.

กรมศิลปากร. *จิตรกรรมกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2525.

กรมศิลปากร. *จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย*. ชุดที่ 002 เล่มที่ 2 วัดบุญผดุงาราม. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2535.

กรมศิลปากร. *จิตรกรรมไทยประเพณี เล่มที่ 1*. กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2533.

กรมศิลปากร. *พระพุทธประวัติ*. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, 2522.

กรมศิลปากร. *โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังเร่งด่วน (วัดไผ่ล้อม)*. กรุงเทพฯ : ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่ กองโบราณคดี, 2533.

คณะกรรมการวัดไผ่ล้อมจันทบุรี. *ที่ระลึกพิธีสมพระเศศพระพุทธไสยาสน์ ประจำภาคตะวันออก วัดไผ่ล้อมอำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี*. จันทบุรี : ม.ป.ท., 2530.

จุลทรรศน์ พยาขรานนท์. "ลักษณะไทย." ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา: อารยธรรม หน่วยที่ 9*, 91-329. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2527.

ตรี อมาตยกุล. *ประวัติเมืองจันทบุรี*. พระนคร : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2500.

น. ณ ปากน้ำ. *สยามศิลปะ จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม*. กรุงเทพฯ : ด้านสถาปัตยกรรมพิมพ์, 2538.

น. ณ ปากน้ำ. *จิตรกรรมแบบสากลสกุลช่างขรัวอินโข่ง*. กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2522.

บริดเลย์, ดี.พี. *ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 18 ภาคที่ 31 จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีหรืออเมริกันเข้ามาประเทศไทย*. แปลโดยป่วน อินทวงศ์. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2508.

บุรุษประชาภิรมย์, หลวง. "นิราศจันทบุรี-กรุงเทพฯ." ใน *ชุมนุมเรื่องจันทบุรี อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางวรรณ จันทวิมล ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514*, 42-58. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2514.

ประทีป ชุมพล. "ตำนานโบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองจันทบุรี." ใน *รวมบทความวิชาการ 72 พรรษา ท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล*, 89-102. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิชเนศพรินท์ติ้งเซ็นเตอร์จำกัด, 2538.

ผาสุข อินทรารุช. *ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ*. นครปฐม : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.

พระครูโสภณพัฒนการ. "วัดโดยทั่วไปในจังหวัดจันทบุรี." สัมภาษณ์โดย หทัยกนก กวีกิจสุภัก. 18 เมษายน 2561.

มารุต อัมรานนท์. *รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิจัยศิลปะและโบราณคดีท้องถิ่นภาคตะวันออก (จิตรกรรมฝาผนัง)*. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ม.ป.ป..

ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมศัพท์ศิลปะอังกฤษ-ไทย*. กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา ลาดพร้าว, 2541.

วรรณพร แก้วกล้า. *ศึกษารูปแบบศิลปกรรมวัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จันทบุรี*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.

วีไลรัตน์ ยั่งรอด และธวัชชัย องค์กรวิเวทย์. *ถอดรหัส ภาพผนัง พระจอมเกล้า – ขรัวอินโข่ง*. นนทบุรี : มิวเซียมเพรส, 2559.

สน สีมাত্রัง. *จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2522.

สมชาติ มณีโชติ. *จิตรกรรมไทย*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2529.

สันติ เล็กสุขุม. *ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2542.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 4 ปราจีนบุรี. *โบราณสถานและสภาพ : วัดตะปอนน้อย*. ปราจีนบุรี : ม.ป.ท., 2540.

สุชาติ เกาทอง, ปรีชา เกาทอง, นพดล ใจเจริญ และอรอนงค์ เกาทอง. *พหุลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังริมฝั่งทะเลภาคตะวันออกของไทย*. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา, 2545

สุภัทรดิศ ดิศกุล. ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า, *ศิลปะขอม*. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2539.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. "ข้อมูลศิลปกรรมที่จันทบุรี." *วารสารศิลปากร* ปีที่ 29, ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม 2528): 75.

อำนาจ เย็นสบาย. *ประวัติศาสตร์ศิลปกรรมร่วมสมัยของรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : อักษรไทย, 2524.

ฮกหยู เวชชาชีวะ. *พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี*. พิมพ์แจกในการทอดกฐิน ณ วัดจันทนาราม และวัดไผ่ล้อมจันทบุรี เดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช 2482. ม.ป.ท. : กรมศิลปากร, 2482.